

התגברות על קשיים בכניסה ללימוד תורה - קווים לדמותו של רבי אליעזר בן הורקנוס

(1) בראשית רבה מב, א: "ויהי בימי אמרפל מלך שנער" - ר' יהושע דסכנין בשם רבי לוי פתח (תהלים לז) 'חרב פתחו רשעים' וגו' 'חרבם תבוא בלבם' וגו': מעשה ברבי אליעזר בן הורקנוס שהיו אחיו חורשים במישור והוא חורש בהר ונפלה פרתו ונשברה אמר לטובתי נשברה פרתי ברח והלך לו אצל רבן יוחנן בן זכאי והיה אוכל קוזזות אדמה עד שעשה פיו ריח רע הלכו ואמרו לרבי יוחנן בן זכאי ריח פיו של רבי אליעזר קשה לו. אמר לו כשם שהבאיש ריח פיך על התורה כך יהיה ריח תלמודך הולך מסוף העולם ועד סופו לאחר ימים עלה אביו לנדותו מנכסיו ומצאו יושב ודורש וגדולי מדינתו יושבים לפניו בן ציצית הכסת ונקדימון בן גוריון ובן כלבא שבוע ומצאו יושב ודורש הפסוק הזה 'חרב פתחו רשעים' וגו' זה אמרפל וחביריו, 'להפיל עני ואביון' זה לוט, 'לטבוח ישרי דרך' זה אברהם, 'חרבם תבוא בלבם' ויחלק עליהם לילה הוא ועבדיו ויכסו. א"ל אביו: בני! לא עליתי לכאן אלא לנדותך מנכסי, עכשיו הרי כל נכסי נתונים לך מתנה. אמר: הרי הם עלי חרם ואיני אלא שווה במ כאחיי".

(2) אבות דרבי נתן פרק שישי: "מה היה תחלתו של רבי אליעזר בן [הורקנוס]? בן עשרים ושתים שנה היה ולא למד תורה. פעם אחת [אמר אלך ואלמוד] תורה לפני רבן יוחנן בן זכאי. אמר לו אביו הורקנוס: אי אתה טועם עד שתחרוש מלא מענה. השכים וחרש מלא מענה. אמרו אותו היום ערב שבת היה הלך וסעד אצל חמיו וי"א לא טעם כלום מו' שעות של ערב שבת עד שש שעות של מוצאי שבת. כשהוא הולך בדרך ראה אבן שדימה ונטלה ונתנה לתוך פיו וי"א גללי הבקר היה הלך ולן באכסניא שלו הלך וישב לו לפני רבן יוחנן בן זכאי בירושלים עד שיצא ריח רע מפיו. אמר לו רבי יוחנן בן זכאי: אליעזר בני כלום סעדת היום? שתק. שוב א"ל ושתק. שלח וקרא לאכסניא שלו א"ל כלום סעד אליעזר אצלכם? אמרו לו אמרנו שמא אצל רבי היה סועד. אמר להם [אף אני] אמרתי שמא אצלכם היה סועד ביני וביניכם אבדנו את רבי אליעזר מן האמצע. א"ל כשם שיצא לך ריח רע מפידך כך יצא לך שם טוב בתורה. שמע עליו הורקנוס אביו שהיה לומד תורה אצל רבן יוחנן בן זכאי אמר אלך [ואדיר] אליעזר בני מנכסי אמרו אותו היום רבן יוחנן בן זכאי יושב ודורש בירושלים וכל גדולי ישראל יושבין לפניו. שמע עליו שבא הושיב לו שומרין. אמר להם אם בא לישב אל תניחוהו הוא בא לישב ולא הניחוהו. היה מדלג ועולה [והולך] עד שהגיע אצל בן ציצית הכסת ואצל נקדימון בן גוריון ואצל בן כלבא שבוע היה יושב ביניהם ומרתת. אמרו אותו היום נתן עיניו רבן יוחנן בן זכאי ברבי אליעזר ואמר לו פתח [ודרש] א"ל איני יכול לפתוח דחק עליו ודחקוהו התלמידים עמד ((נפתח)) ודרש בדברים שלא שמעתן און מעולם. כל דבר ודבר שיצא מפיו עמד רבן יוחנן בן זכאי ((על רגליו)) ונשקו על ראשו (ואמר לו ר' אליעזר רבי אמת למדתני). עד שלא הגיע [זמן] לצאת עמד הורקנוס אביו על רגליו ואמר רבותי אני לא באתי אלא להדיר אליעזר בני מנכסי עכשיו כל נכסי יהיו נתונים לאליעזר בני וכל אחיו פטורין [ואין להם בהן כלום]".

(3) אבות דרבי נתן פרק שישי: "והוי מתאבק בעפר רגליהם' כיצד? בזמן שת"ח נכנס לעיר אל תאמר איני צריך לו אלא לך אצלו ואל תשב עמו לא על גבי המטה ולא על גבי הכסא ולא על הספסל אלא שב לפניו על הארץ וכל דבר שיצא מפיו קבלהו עליך באימה ביראה ברתת ובזיע כדרך שקבלו אבותינו מהר סיני באימה ביראה ברתת ובזיע. דבר אחר 'הוי מתאבק בעפר רגליהם' - זה רבי אליעזר ושותה בצמא את דבריהם' - זה רבי עקיבא. מה היה תחלתו של רבי עקיבא? אמרו בן ארבעים שנה היה ולא שנה כלום....".

(4) בבא מציעא נט, ב: "וזה הוא תנור של עכנאי מאי עכנאי אמר רב יהודה אמר שמואל שהקיפו דברים כעכנא (כנחש) זו וטמאוהו. תנא באותו היום השיב רבי אליעזר כל תשובות שבעולם ולא קיבלו הימנו. אמר להם אם הלכה כמותי חרוב זה יוכיח נעקר חרוב ממקומו מאה אמה ואמרי לה ארבע מאות אמה - אמרו לו אין מביאין ראייה מן החרוב. חזר ואמר להם אם הלכה כמותי אמת המים יוכיחו חזרו אמת המים לאחוריהם - אמרו לו אין מביאין ראייה מאמת המים. חזר ואמר להם אם הלכה כמותי כותלי בית המדרש יוכיחו הטו כותלי בית המדרש ליפול - גער בהם רבי יהושע אמר להם אם תלמידי חכמים מנצחים זה את זה בהלכה אתם מה טיבכם? לא נפלו מפני כבודו של רבי יהושע ולא זקפו מפני כבודו של רבי אליעזר ועדיין מטין ועומדין. חזר ואמר להם אם הלכה כמותי מן השמים יוכיחו יצאתה בת קול ואמרה מה לכם אצל רבי אליעזר שהלכה כמותו בכל מקום - עמד רבי יהושע על רגליו ואמר לא בשמים היא... אמרו אותו היום הביאו כל טהרות שטיהר רבי אליעזר ושרפום באש ונמנו עליו וברכוחו ואמרו מי ילך ויודיעו? אמר להם רבי עקיבא אני אלך שמא ילך אדם שאינו הגון ויודיעו ונמצא מחריב את כל העולם כולו".

(5) סנהדרין סח, א: "אמר (רבי אליעזר) אוי לכם שתי זרועותיי שהן כשתי ספרי תורה שנגללין. הרבה תורה למדתי והרבה תורה לימדתי הרבה תורה למדתי ולא חסרתי מרבתי אפילו ככלב המלקק מן הים הרבה תורה לימדתי ולא חסרוני תלמידי אלא כמכחול בשפופרת ולא עוד אלא שאני שונה שלש מאות הלכות בבהרת עזה ולא היה אדם ששואלני בהן דבר מעולם ולא עוד אלא שאני שונה שלש מאות הלכות ואמרי לה שלשת אלפים הלכות בנטיעת קשואין ולא היה אדם שואלני בהן דבר מעולם חוץ מעקיבא בן יוסף. פעם אחת אני והוא מהלכין היינו בדרך אמר לי רבי למדני בנטיעת קשואין. אמרתי דבר אחד - נתמלאה כל השדה קשואין. אמר לי רבי למדתני נטיעתן למדני עקירתן. אמרתי דבר אחד - נתקבצו כולן למקום אחד".

6) עין איה ברכות פרק תשיעי, פסקה שמב: "ד"א 'הסכת ושמע ישראל', כתתו עצמכם ע"ד תורה, כדריש לקיש, דאמר ריש לקיש מנין שאין דברי תורה מתקיימים אלא במי שממית עצמו עליה שנאמר 'אדם כי ימות באהל' - כשם שבקיבוץ הנצרך לישומו של עולם, התכלית של ההנהגה הקיבוצית היא שיחיו בני אדם יושבי הארץ חיים ממוצעים מסודרים. אמנם כדי שהכלל יגיע לחיים אמצעים, צריכים אנשים יחידים, עומדים על משמרת עבודת הכלל, להתנדב בעבודה רבה יוצאת חוץ לגבול האמצעי, כעבודת אנשי החיל שלפעמים ינדדו שינה מעיניהם ויעמדו הכן על המשמר שעות רבות יותר מהערך הראוי לחיים ממוצעים. והם מקבלים באהבה את העול הזה, אם בעלי נפש הם, ושמחים בעבודתם, באשר יודעים הם כי רק בהתנדבם הם להעמיד את מצב חייהם במצב יוצא מגבול הסבל הממוצע יצליחו את בני אומתם בחיים הממוצעים. כן השרידים אשר ד' קורא העוסקים בתורה, הם אנשי החיל למשמרת, חומה המה לאומה הישראלית בכללה, 'אני חומה של תורה ושדי כמגדלות אלו תלמידי חכמים'. אם אנשי החיל יאבו להיות מתנהגים בחייהם בגבול הממוצע, אז תהיה המדינה אבודה ולא תשיג גם אורחות חיים ממוצעים, כי חמס ושד יתרבה בה וידי צריה תשיג להדפה ולכלותה מעל פני האדמה. על כן התלמידי חכמים אנשי המשמר צריכים להתנדב לעבוד יותר מהמדה הממוצעת, כדי להביא שלום לעולם, כדי להמשיך יפה את הקיום לאור ישראל וחיייו האמיתיים. על כן לא נביט אל חלישות הכוח המוכרח כמעט ברובו להימצא בין תלמידי חכמים עמלי תורה, על כתיתות הגוף החומרי ועל המניעה מהמון תענוגי החיים וששון עליזים. כי אך בזאת תתקיים התורה בעמל הגופני, הכתיתה נגד החלק המעשי הצריך סבל ועבודה של עיון וגרסא בעמל גדול, והרחקה מרגשות העונג של הרחבת החיים, ע"י ההתעמקות הנפלאה בעיונים שכלים מופשטים והגיונים מוסריים, איך לישר דרכם של בני אדם להתרומם מעל כל יצר לב האדם למראה עיניו, למען יוכלו בלא משוא פנים להורות לבני אדם הדרך הטובה והישרה, שתבוא רק בהמתת החפץ הסוער לתענוגי הרוח שהם ראויים אמנם להמון, אבל ראוי להיותם רחוקים מלב בעלי עיון עובדי עבודת הקודש לישר דרך העם".